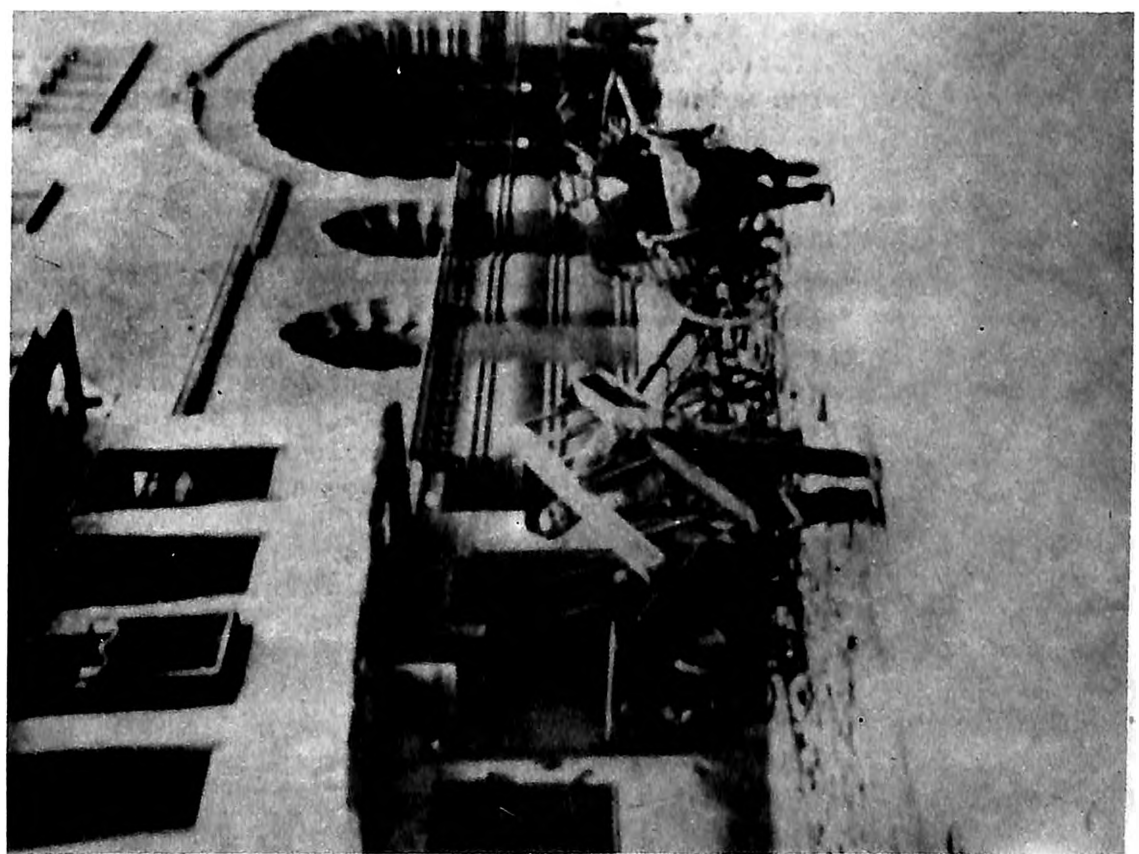
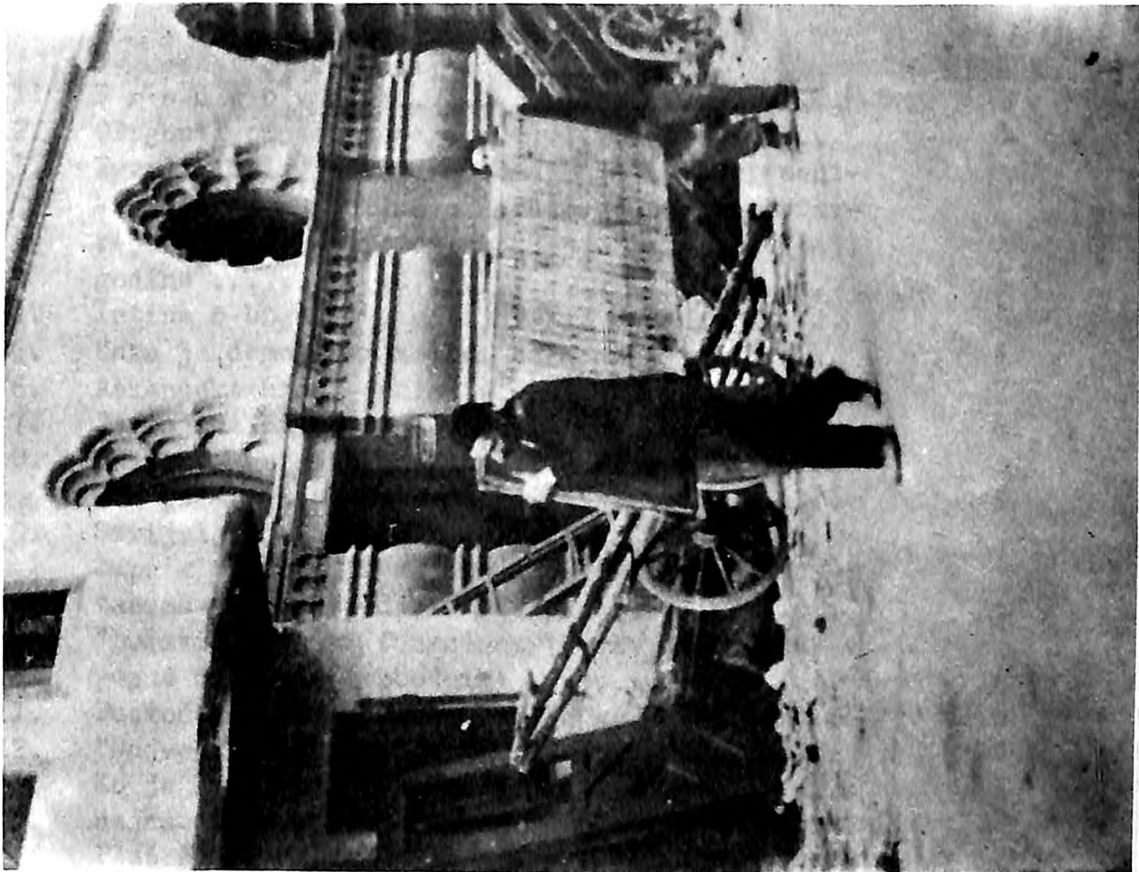

Profesor Avram Pinto - Dr David Pinto:

STRADANJE SARAJEVSKIH JEVREJA POD USTAŠKIM
REŽIMOM

Izvodi iz izvještaja Srećka Bujasa, povjere-
nika Jevrejske opštine u Sarajevu

JEVREJSKA OPŠTINA - SARAJEVO
1974.

VELIKI SEFARDSKI HRAM U SARAJEVU: PLJAČKAŠI RAZNOSE IMOVINU HRAMA

S A D R Ź A J

	<u>Strana</u>
1. P r e d g o v o r	1
2. Otrgnuti od zaborava	3
3. Izvodi iz izvještaja Srećka Bujasa, povjerenika Sefardske opštine u Sarajevu, podnesen Jevrejskoj opštini po oslobodjenju Sarajeva 1945. godine	5
4. Istina o bogatstvu sarajevskih Jevreja	5
5. Kako je demoliran veliki sefardski hram?	6
6. Aškenaski hram - skladište	7
7. Jevrejima žute trake, a ustašama žuto zlato ..	8
8. Zabrana kretanja, hvatanje Jevreja po ulicama kao pasa. Odvodjenje na prisilni rad	9
9. Strijeljanje uglednih Jevreja na Vracama. Župnik spašava jevrejske duše. Tuča medju ustašama zbog raspodjele plijena	10
10. "Lukavi" ustaški funkcioneri vrše otimačinu poput drumskih razbojnika	14
11. Pustošenje sefardskog groblja na Kovačićima..	16
12. "Najveći zakon sam ja!"	18
13. Ko je Ivan Tolj?	19
14. Hajka na Jevreje po ulicama. Blokiranje ulica. Plač žena, zapomaganje djece i jecanje staraca	21
15. Prisustvovanje sahrani smatra se kao neovlaš-teno sakupljanje i opasno dogovaranje Jevreja	25
16. Sudbina se ne može izbjeći	26
17. Primjeri životinjskog postupanja	27
18. Najviši ustaško-policijski funkcioneri - naj-veći pljačkaši	30
19. Ko su bili povjerenici u jevrejskim radnjama?	33
20. Ko te tuži - ustaša, ko ti sudi - ustaša ...	34
21. Prvi transporti u Krušćicu. Pakete sa životnim namirnicama ustaše javno prodaju, a zato-čenici gladuju	36
22. Poslednji transporti	39
23. Ustaše naročito grabežljivi na zlato	42
24. Poslije obavljenog pljačkaškog posla, ustaš-ka elita napušta Sarajevo	43
25. Rasudjivanja povjerenika Bujasa	44

P r e d g o v o r

Široj javnosti nisu poznate činjenice oko stradanja sarajevskih Jevreja za vrijeme ustaške okupacije. Zato je Jevrejska opština u Sarajevu donijela odluku, da se izvodi iz izvještaja Srećka Bujasa, štampaju. Rukovodjenja saznanjem, da su široj javnosti malo ili uopće nepoznata sva ona stravična zbivanja sa sarajevskim Jevrejima. Nepoznata su joj sva ona zlostavljanja, fizičke i duševne patnje, mučenja i poniženja, prije nego su bili upućivani u koncentracione logore.

Svaki kontakt sa Jevrejima je bio zabranjen i nemoguć. Vlastodršci za svoja zlodjela nisu nikome odgovarali. Sila je proglašena kao osnova na kojoj je počivala pravda i na kojoj je bio sazdan sistem tadašnje vladavine. Život ljudi koji su stavljeni van zakona, teško je danas i zamisliti. Obilježeni žutim trakama, svatko je mogao s njima postupati kao sa divljim zvijerima.

Sjećanja na ona vremena pomalo blijede, zaboravljaju se i izlaze iz pamćenja. To se međjutim ne može dopustiti, jer nacifašisti postaju ponovo aktivni, dižu glave i pokušavaju da ponovo uskrsne fašističko doba.

Nove generacije koje stasaju treba upoznati i informisati o tim potresnim zbivanjima i to na način, koji je osnovan na dokumentovanim činjenicama. One treba da dobiju što vjerodostojniju i istinitiju predstavu ondanšnjih zbivanja u dokumentu koji prikazujemo, a on je autentična rekonstrukcija onoga vremena.

Mlade generacije treba da izvuku pouku iz te strašne prošlosti, da im za budućnost bude memento: Graditi bolji i sretniji život za sve narode svijeta. Treba ljude bogatiti istinama i saznanjima o humanijem i slobod-

nijem svijetu. Stvarati medju ljudima i narodima mostove bratstva i ljubavi.

Dr Isak Levi

predsjednik Jevrejske opštine u
Sarajevu

OTRGNUTI OD ZABORA

U predratnom Sarajevu živjelo je 10.000 Jevreja. Njihova strašna sudbina pod terorističkom strahovladom ustaša u tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj dobro je poznata. U ustaškim logorima i njemačkim gasnim komorama ubijeno je više od 9.000 ili 90% cjelokupnog jevrejskog stanovništva Sarajeva. O onima koji su deportovani u Njemačku, ne zna se ni u koje logore su odvedeni, a kamo li o njihovoj sudbini. Jedno je sigurno, da se iz Njemačke nije vratio nijedan deportovani sarajevski Jevrejin.

Objavljujući izvode iz pismenog izvještaja Srećka Bujasa, predsjednika Kotarskog suda u Sarajevu, želimo prikazati šta je sve prethodilo odvođenju sarajevskih Jevreja u logore smrti i istrebljenja. Sudija Srećko Bujas bio je povjerenik Sefardske opštine u Sarajevu. On je tu dužnost obavljao u toku sveg trajanja ustaškog režima, tj. od 20. maja 1941.g. do oslobodjenja Sarajeva 6. aprila 1945. godine. Prema tome, izlaganja Srećka Bujasa su najautentičnija svjedočanstva jednog najmračnijega poglavlja istorije, koje se ne smije zaboraviti. On je bio stalni očevidac i živi svjedok svega onoga kako se sa Jevrejima postupalo i šta se s njima zbivalo. Ne smije se zaboraviti kakvim su sve poniženjima, mukama i patnjama sarajevski Jevreji bili izloženi. Gonjeni su u logore smrti i istrebljenja u krcato punim marvenim vagonima, u kojima se nisu mogli ni ispraviti.

Donosimo samo neke izvode iz izvještaja Srećka Bujasa koji su toliko sami po sebi eklatantni i upečatljivi, da njima nije potreban nikakav komentar.

Želimo ukazati na monstruoznost jednog "novog poretka", koji u ime više "arijske" rase vrši pljačke i otimačine, ubijstva i klanja na najsvirepiji način. U doba ustaško-hitlerovskog terora nema zakona. Zločin i be-

zakonje su bili najviši principi. Onaj koji je što više ubio Jevreja i slao u logore i njihova imanja napljač-
kao, taj je bio u većoj cijeni i dobivao za svoja zlo-
djela najviša priznanja i odlikovanja. Ovim propovjed-
nicima čistokrvne "arijske" rase glavna ideja vodilja
je bila materijalni profit koji se može izvući iz likvi-
diranja Jevreja, a očekivani veliki plijen bila im je
jedina i isključiva preokupacija.

Prof. Avram Pinto i dr David Pinto

Izvodi iz izvještaja Srećka Bujasa,
povjerenika Sefardske opštine u Sa-
rajevu, podnesen Jevrejskoj opštini
po oslobodjenju Sarajeva 1945. god.

ISTINA O BOGATSTVU SARAJEVSKIH JEVIJEJA

"Preuzimajući dvadesetog maja 1941. povjereničku dužnost vjerske opštine, koja je po opštem mišljenju slovila kao jedna od bolje materijalno stojećih u Jugoslaviji, moram priznati da sam ostao iznenadjen, kad sam pronašao, da je opština na račun ordinario dugovala Gradskoj štedionici 90.130 dinara. Nadalje sam zatekao dugovanje od skoro 4,000.000 dinara Jadranskom osigur. društvu u Trstu, ravnateljstvo u Zagrebu, za gradnju novog veličanstvenog hrama, koji je međjutim doživio sudbinu demoliranja".

"Pronadjena imovina odnosno dugovanje vjerske opštine najjasnije osvjetljuje tadanje prilike kod ovdašnjih Jevreja. S jedne strane kod pojedinaca ogromno bogatstvo, obilje u svakom pogledu, s druge pak strane kod većine golo siromaštvo i puka neimaština u svakom pravcu uz sav dnevni mukotrpan rad. I ovdje se pokazalo, da je kapitalistički sistem u svojoj biti i srži amoralan i asocijalan".

"Na početku mojeg povjereničkog djelovanja ustanovio sam, da je skoro svaki šesti član opštine bio prije okupacije upućen na pomoć i potporu bilo kod same vjerske opštine, bilo kod drugih jevrejskih dobrotvornih društava".

KAKO JE DEMOLIRAN VELIKI
SEFARDSKI HRAM ?

"Njemačka nacistička soldateska već 16. aprila 1941. godine po podne u 3 sata provaljuje sa razbješ-njelom ruljom i demolira velebni sefardski hram. Nahuš-kana svjetina traži tu navodno sakrivene vagonke koli-čine živežnih namirnica. Ne pronalazi ništa od toga, a-li glavno je, da se ruši. Rušenjem se nastavlja i sjut-rađan, te rulja odnosi svojim kućama polupane klupe, sve-čeničko ruho, svijećnjake, a kasnije i bakar sa krova. I to se sve događa na očigled organa za javni red i sigur-nost, koji ne smiju da uredjuju. Prilikom ovoga rušenja uništene su i kancelarijske prostorije opštine sa knji-gama i namještajem kao i skupocjena opštinska bibliote-ka sa rijetkim primjercima starih i povijestnih djela. Jedino je tadašnjem opštinskom tajniku dr. Moisu Papi us-pjelo da uz vlastitu pogibelj života spasi matične knji-ge i neprocjenjivi, te u čitavom kulturnom svijetu poz-nati starodrevni opštinski ljetopis "Pinkes" kao i novi spomenar.

Međutim, jeseni 1941.g. odnešen je bez potvrde iz opštine taj Pinkes od strane jednog sveučilišnog pro-fesora, navodno iz Lajpciga, koji je došao u pratnji ne-kog gestapovskog oficira".

AŠKENASKI HRAM - SKLADIŠTE

"Po uzoru pljačkaša i razbijača sefardskog hrama nije ostao pošteđen ni aškenaski hram, iz kojega su postepeno odnešeni od nepoznatih počinitelja lusteri i sa stolica istrgnuta koža. I ovaj hram je upotrebljen kao skladište njemačke vojne opskrbe živežnih namirnica. Prije je služio kao skladište ureda za kolonizaciju, u kojem je bilo smješteno pokućstvo iseljenih domaćih Nijemaca. Najprije ga je ustaška vojnica I djel. staj. zdruga upotrebila za svoje skladište hrane, te su prigodom iseljenja, ustaše odnijeli i tu smješteno pokućstvo odvedenih u logor opštinskih službenika aškenaske opštine zajedno sa knjižnicom Benevolencije. U zadnje vrijeme prije povlačenja Nijemci su ispraznili hram, u kojem se sada ne nalazi nijedna jedina klupa".

JEVREJIMA ŽUTE TRAKE, A USTAŠAMA
ŽUTO ZLATO

"Jevreje je trebalo posebno obilježiti, da se mogu razlikovati od punokrvnih arijevacu. Žuta boja igrala je posebnu ulogu kod rješavanja jevrejskog pitanja. Jevreji su morali najprije nositi žute trake oko ruke, zatim na prsima žute limene pločice i izloge svojih radnja ukrasiti žutim natpisima "Židovska tvrtka", dočim im je redarstvo ispostavilo žute legitimacije. Tu žutu boju naročito iz ljubavi naprama Jevrejima zavoljeli su pripadnici ustaškog pokreta. Stoga su od Jevreja, da od raznih znakova previše žuto ne izgledaju, oduzimali su žute dukate, žuto zlato, žute dragocjenosti i ostale žute predmete. Ustaškom ukusu nema se dakle prigovoriti, što je i sebi kao odoru i Jevrejima izabrao upravo žutu boju, što je posvema shvatljivo, budući da je "plemenita" ustaška duša zavoljela baš tu žutu plemenitu kovinu".

ZABRANA KRETANJA. HVATANJE JEVREJA
PO ULICAMA KAO PASA. ODVODJENJE NA
PRISILNI RAD

"Jevrejima je bilo nadalje ograničeno vreme kretanja kao i vrijeme za nabavku živežnih namirnica, te im je bilo zabranjeno kretanje po javnim lokalima, kinima, kazalištu, kupalištu, a posebno mjesto im je bilo određeno u tramvaju. Tako, da se ne bi okužila njihovim dodirom čista arijska rasa. Jevrejima su oduzeta osnovna prava ljudskih ličnosti.

Najteže je bilo riješiti pitanje prisilnog rada Jevreja. I Nijemci i ustaše i sami redari htjeli su na svaki način imati besplatnu radnu snagu i to svakog dana. I udri po jadnim Jevrejima, koje su po ulicama hvatali kao pse. Jevrejima je tako bilo onemogućeno svako izlaženje iz kuće, a morali su kao zanatlije i radnici ići na posao da za svoju mnogobrojnu obitelj zarade korice suhog hljeba. Sporazumno sa upraviteljem redarstva dr. Djikovićem i referentima Najbergerom, Franjom Radošom, te skladištarom Jozom Lerecom odlučeno je da se nama kao povjerenicima u opštinama pravodobno javi koliko im treba svakodnevno sila i mi ćemo redarstvu poslati traženi broj muških i ženskih radnika. U tu svrhu dali smo tiskati naročite pozive s našim imenima, što nam je u duši strašno bilo, jer je izgledalo, da smo mi baš oni koji odredjujemo taj prisilan rad. Pozvani na rad, bili su nam zahvalni, jer su bili sigurni, da će bar jedan mjesec dana biti pušteni na miru. S početka je to sve išlo glatko i po utvrdjenom planu, tako je prestalo hvatanje po ulicama. Medjutim i redarstvo je na svoju ruku hvatalo i odvodilo pojedince na prisilan rad. Pojedini Jevreji su za svoj besplatan i naporan rad bili nagra-

djeni kod nekih njemačkih jedinica psovkama, pljuvanjem, a od strane naših kulturbundovaca i batinama, s kojima se često služio neki Oto. Na prisilan rad vodjeni su i na Ilidžu radi otkopavanja ruševina prouzrokovanih bombardiranjem od strane Nijemaca 13. i 14. aprila 1941.g."

o
o o

STRIJELJANJE UGLEDNIH JEVREJA NA VRACAMA.
ŽUPNIK SPAŠAVA JEVREJSKE DUŠE. TUČA MEDJU
USTAŠAMA ZBOG RASPODJELE PLIJENA

"Unaprijed me hvata jeza i groza, kad moram govoriti o 1. avgustu 1941. Nešto iza 5 sati u jutro probudi me kućno zvonce. Otvorim vrata i ugledam svu zaplakanu gospođu Rifku Levi, suprugu dr. Morica Levija, nadrabina i jada mi se, da su joj jutros oko 2 sata agenti odveli sina jedinca Alberta. Tješio sam ju, da ću odmah stvar izvidjeti i neka bude u 7 sati u opštini. Smjesta se uredim i uputim do zatvora redarstva, ali ga tamo nema. Zatim odoh do zgrade Pravoslavne bogoslovije, gdje su bili smješteni pritvorenici. Raspitujem i ovdje ga nema. Otiđoh do kolodvora, da nije nekuda vozom otpremljen, ali o tome mi nitko ništa ne zna kazati ništa. Zovem telefonski dežurnoga u redarstvu, ali ni on takodjer ne zna ništa. U opštini nalazim uzbuđene osobe i ustanovljujem da su osim sina nadrabina dr. Levija toga jutra odvedeni i bivši predsjednik opštine Mordehaj R. Atijas, nadkantor Altarac, knjižar Leon Finci, trgovac Gabriel Alevi, električar David Finci, prodavač radio aparata Jeroham Konforte i trgovac mlječnim proizvodima Ra-

fo Altarac. Nakon savjetovanja sa prisutnom rodbinom, odlučeno je da posjetim odmah redarstvo i ustaško povjereništvo, a prema potrebi i ostale, a da oni odu u stan doglavnika dr. Sunarića.

Umorim se čekajući dr. Djikovića, koji o tome odvođenju nema pojma, a takodjer ni oni u ustaškom povjereništvu. Kada je po srijedi kakvo zlo, tada službeni odgovorni faktori o tome ne znaju ništa. Predvidjao sam zlo, kada sam oko 11 sati na sudu po pričanju doznao, da su svi pritvorenici sa nekim drugima iz ustaške kasarne na obali, ukrcañ nešto iza 9 sati u "Crnu Mariću", povezani sa žicom oko ruku i odvedeni u nepoznatom pravcu. Rodbina pritvorenih posjetila me oko podne u uredu i zamolila me je, da odem do doglavnika dr. Sunarića, koji mi je jutros obećao da će se za stvar svojski zauzeti. Na putu susretnem Tomislava Petrišića, stolarskog obrtnika, inače istaknutog ustašu, koji me je zaustavio i rekao, da se upravo sada vraća sa Vraca i da je on na svoje oči vidio tamo ubijenih oko 26 ljudi, među kojima je prepoznao Mordehaja Atijasa, knjižara Finčija, te debelog trgovca Altarca. Na tu vijest protrnuh i probljedih i ponovno upitam Petrišića, da li je to zbilja istina. On me je stao uvjeravati, da je to veoma ozbiljna stvar i da mi kao povjereniku opštine ne bi ni kazao, da je od koga drugog čuo, ali da je on to na svoje oči vidio. U sobu dr. Sunarića nisam mogao odmah ući radi neke sjednice, već sam nervozno i luđo šetao pred vratima. Kad je ostao sam u sobi, uniđem i odmah mi javi, da su ga jutros posjetile neke gospođe Jevrejke, među kojima je bila i gospodja Mordehaja Atijasa, njegovog dobrog i iskrenog prijatelja, pa da se on interesovao za sudbinu odvedenih. Rodbini istih da mogu isporučiti, da su svi živi i zdravi. Ta me njegova izjava još više uzбудila i sa povišenim tonom mu dobacih, da je lažna, jer da sam pozitivno ustanovio, da su oni svi već

strijeljani i mrtvi leže na Vracama. Iznenadjen tim mojim rezolutnim odgovorom g. doglavnik je nadodao, da u to ne vjeruje. Došavši kući moji su na mojem licu odmah prepoznali, da se je nešto strašno dogodilo, jer sam bio više nego utučen. Poslije podne otišao sam na redarstvo i dr. Djikoviću otvoreno kazao, da mu donosim novost, koja će ga kao upravitelja zanimati, o kojoj on sigurno nema pojma, da su, naime, svi jutrošnji jevrejski pritvorenici na Vracama strijeljani. On se je malko žacnuo i dodao da o tome zbilja ne zna ništa. Predložio sam mu da odmah zbog ugleda samih vlasti zatvori pronositelje i širitelje tih alarmantnih vijesti. Zbunjen, dobaci mi, da će o tome prijedlogu promisliti, ali je sigurno mislio na to, da se prava istina neda sakriti.

Dalje ću biti kratak glede smrti ovih prvih sarajevskih jevrejskih mučenika, pošto ne želim ponavljati one svoje duševne boli i patnje, koje sam zajedno djelio sa rodbinom ubijenih. To njihovo naglo odvođenje i tajanstveno i sakrivanje njihovog boravka od strane vlasti najviše je tištilo njihove drage i mile, koji nisu mogli ni zamisliti da su oni mrtvi. Tu tajnu, tu bolnu tajnu sakrivao sam pred svakim u opštini, da od mene ne saznadu tragičnu istinu, za koju su čuli od drugih. Za časovito umirenje njihove rodbine u opštini su širene svemoguće verzije o njihovom životu, čak i to, da su ih neki vidjeli u Brodu i da su oni poručili, da im se pošalje topli veš i kaput, kad oni stignu na odredište i jave svoje adrese. O ovom krvavom događaju izvjestio sam i poglavnikove povjerenike Hadžića i Bralu i potojni mi je cinički odvratio, da se on pobrinuo za njihovu dušu. Misleći kod toga na krštenje mnogih Jevreja, ali da im nije jamčio za život. Nisam mogao šutke preko toga preći, a da mu ne rekнем, da se je on veoma obilato pobrinuo sa krštenjem Jevreja za svoj đep.

Doznao sam kasnije, da su se ustaše nakon izvrše-

nog ovog strijeljanja, na povratku u svoju vojarnu na obali međjusobno svadjali i konačno potukli povodom raspodjele nekih vrijednih predmeta, koje su pronašli u njihovim odijelima i prisvojili ih iza njihove smrti. Po gradu se javno pričalo, da je smrtna osuda nad pomenutim Jevrejima stvorena i proglašena na jednom tajnom ustaškom sastanku, održanom kod ustaškog povjereništva, kojemu su prisustvovali: Jilek, dr. Svježić, dr Djiković, Radoš kao i neke druge ustaše. Ova osuda da je navodno donešena na traženje povjerenika u radnjama gornjih trgovaca, koji nisu dozvolili, da ti povjerenici raspolažu njihovom imovinom, kako su oni htjeli. Smrt jedinca nadržabina dr. M. Levija, da je zahtjevao sam Franjo Radoš, koji ga kao svoga druga iz gimnazije i sa univerze, koju je Radoš davno počeo posjećivati i nauke kasnije prekinuo, nije trpio iz nepoznatih mi razloga".

"LUKAVI" USTAŠKI FUNKCIONERI VRŠE OTIMAČINU
POPUT DRUMSKIH RAZBOJNIKA

"Kada se je u jevrejskim redovima doznalo za ovo strijeljanje, nastala je prava panika. Svako želi da što prije pobjegne i doista bježi se, te se preporučuje na jug, uza sav strogi redarstveni nadzor. Jednoj skupini bogatih Jevreja uspjelo je dobiti čak i propisnu propusnicu, potpisanu od dr. Djikovića i Radoša, koji ih time propisno uhvatiše u klopku. Sigurni da im se putem ne može ništa dogoditi, jer su snabdjeveni legalnim putnim ispravama. Ta je skupina svoje kofere napunila sve mogućim dragocjenostima, kao i gotovinom. Na večer posjedala je u automobile. Svi su bili dobro raspoloženi i sretni što putuju u južni dio države, u kojem se ne primenjuju protujevrejski zakoni, te razne redarstvene naredbe. Zauzimaju mjesta u vagonima I i II razreda i brzi voz krene pravodobno: Dolaze do Ilidže, a na njihovo veliko iznenadjenje i zaprepaštenje ugledaju lica poznatih agenata, koji im naredjuju izlazak iz vagona sa stvarima. Na izlazu ih dočekuju nasmejana lica dr Djikovića i Radoša sa "Crnom Maricom", koji ih dovode do zgrada redarstva. Sada uređuje Jozo Larec i on ih kao poznati stručnjak čisti od svih nepotrebnih zlatnih predmeta koje pronalazi u njihovim koferima i odijelima i tako propisno ispeglane i očišćene otprema u zatvor. Našem zauzimanju kasnije neki izlaze praznih ruku, a neki odlaze u logor. Sutradan dr Djiković priča nama dvojici o uhvaćenom sinočnjem bogatom plijenu, koji će poslati službenim putem državnoj riznici, odnosno banki u Zagreb. Nije mi poznato koliko je od toga blaga i gotovine poslano u Zagreb, a koliko su oni u redarstvu zadržali za sebe u ime provizije, jer je njihova zasluga da su oni svojim lukavstvom to jevrejsko blago državi providjeli. Upravo tih dana pričao mi je

Vinko Douth, gradjevinski poduzetnik, da je u redarstvu u jednoj sobi vidio pun stol, na kojemu su bili naslagani bezbrojni dukati i razni zlatni predmeti.

Ovaj slučaj nije opametio druge Jevreje. Nekoliko dana iza toga nasjeda i druga skupina još bogatijih Jevreja sa rizikom, što se je uputila sa autom do Ilidže, jer im je rečeno, da je zgodnije ukrcati se na posljednevni putnički voz u Ilidži. Jedva prolaze maltu, a iza toga čeka ih "Crna Marica" i odvođe najprije Larecu na propisno čišćenje, a zatim u zatvor, iz kojega većina bude opremljena u logor, a neki opet pušteni našim posredovanjem. Bezbroj je ovih nesretnih bjegunaca iz Sarajeva i prekosavskih krajeva uhvaćeno i na sarajevskoj stanici i u vagonima te dopremljeno na pregled Lorecu, koji je znao prije i nakon čišćenja tući i šamarati, a žene sasvim gole skinuti, da mu se koji vrijedni predmet ne sakrije".

PUSTOŠENJE SEFARDSKOG GROBLJA NA KOVAČIĆIMA

"Kad sam dakle ostao bez najamnika, požurio sam se da naplatim zaostale zakupnine od zemljišta izvan groblja na Kovačićima i Trebevičkoj cesti. Pozivao sam i usmeno i pismeno te uzurpatore zemljišta, prijetio im čak i sudom, ali je bilo sve uzaludno. Jedini Jozo Milošević kao stari zakupnik redovno je plaćao tu zakupninu. Treba naime imati u vidu, da je čuvanje i nadzor nad ovim nekretninama bilo povjereno čuvaru groblja Danitiju, koji je ljeti 1941.g. odveden u logor, a u proljeće 1942. g. otjerana je i njegova supruga sa djecom. Kad je groblje ostalo bez čuvara, odnosno zemljište bez ikakvog nadzora, nastupilo je posve slično stanje na groblju, te na nekretninama izvan groblja kao i u samome gradu. Dozvoljeno je bilo naime oteti, opljačkati, oštetiti i rušiti jevrejsku imovinu. Na groblju su se nemilosrdno razbijali nadgrobni spomenici, valjda u nadi, da će se pronaći kakvo zakopano blago. Pojedinci bez ičijeg pitanja i dozvole obraduju izvan groblja jevrejsku zemlju, dok stari zakupci ne plaćaju zakupnine. Nastupio je dakle novi poredak i nadošlo novo vrijeme, koje treba što više za sebe iskoristiti od jevrejskog imetka. Upoznat sa ovakvim bespravnim stanjem na groblju kao i na nekretninama izvan groblja, jer sam nekoliko puta dolazio na lice mjesta i svaki put mi je bilo teško pri duši gledajući one povaljene nadgrobne spomenike i porušenu kamenu ogradu, za koju su utrošeni u mirno doba teški milijuni. Nastojao sam, da to stanje nekako popravim, odnosno da se isto ne pogorša, te da postavim novoga čuvara. Nijedan od Jevreja nije se htio primiti ove dužnosti, bojeći se sudbine prvašnjeg čuvara i njegove obitelji. Prigodom moje uspješne intervencije u proljeće 1942. g. kod Gradskog poglavarstva, da se smjesti u gradski uboški dom slijepac nemoćni starac Bencijon Ka-

biljo, bivši trgovac maraka, tadanji donaćelnik Jozo Sočo zamoli me, da uzmem za čuvara groblja Marka Kožulja, njegovog zemljaka iz Kreševa, inače podvornika kod Tehničkog odsjeka velike župe, oženjenog bez djece, koga on pozna kao čestitog, vrijednog i poštenog čovjeka, te mi je jamčio da se neću u njemu prevariti. Medjutim sam se kasnije u njemu grdno prevario, pošto se on nije smatrao čuvarom groblja nego zapravo vlasnikom. Za novac je puštao pasti sitnu stoku na groblju, kao i krave, te je za novac izdavao i zemlju na groblju pod zakup. Velika je samo šteta, što ga njegov zemljak donaćelnik Sočo nije prije preporučio za povjerenika u kakvoj jevrejskoj radnji, u kojoj je mogao na veliko razviti svu svoju prirodjenu kriminalnu sposobnost. Kad je saznao da sam otkrio njegove lopovluke, jedne jesenske noći godine 1943. pokušio je alat sa groblja i nestao. Kasnije sam čuo da je otišao u Kreševo na službu zamjenika zapovjednika milicije i na taj način našao je sebi zaštitu za svoja "časna djela". Njegova nasljednica Kata ud. Strukić pok. Nike rodjena Puljić pokazala se je takodjer kao "vjerna i savjesna čuvarica groblja time, što i ona nije vodila nikakav nadzor nad grobljem, jer od toga čuvanja imala je samo ona lične koristi. U mojem povjereničkom radu doživio sam grdne stvari, tako da se po mojem shvaćanju i Marko Kožulj i Kata Strukić mogu svrstati medju male griješnike prema onim velikim koji su tada bili na odgovornim mjestima".

"NAJVEĆI ZAKON SAM JA!"

Jedne noći je uslijedilo kupljenje muškaraca u svim djelovima grada i odvedeni su u "Aleksandrovu kasarnu" koju su držali Nijemci. Slijedećih dana je izvršena registracija tih pritvorenika, kojoj su prisustvovali pored raznih ustaških glavešina i povjerenici Bujas i Milaković.

"Pritvorenici se pozivaju prema popisu alfabetskim redom. U barake ulazi dr. Hajnrih /šef Gestapoa, opaska autora/ sa svojom lijepom Ellom Bart i s nekim debelim čovjekom u kožnatom kaputu sa fesom na glavi, koji je izgledao kao mesar. Na to taj nepoznati izvadi revolver, metne ga na stol i jakim glasom drekne, da će pucati na svakoga koji jednu jedinu riječ pisne. U baraci nastaje tajanstveni muk. Sa prozivanjem se nastavlja. Obraćamo se dr. Hajnrihu i molimo da se neki puste. On odlučno odbija. Mi dvojica pristupamo i tom zagonetnom čovjeku u fesu i nastojimo ga pridobiti da barem oslobodi one bolesne i nemoćne koji ne mogu stajati na vlastitim nogama. Maše rukama i nazivlje ih simulantima i špekulantima".

"Naknadno povikne onaj nepoznat, da naprijed izidju svi oni, koji imaju arijevkę za žene. Izlazi jedno desetak i svakoga upita za ime supruge i vjersku pripadnost. Jedan izjavi da mu je supruga pravoslavna. Dokazujem mu, da se i ona ima smatrati kao arijevka, ali bada-va, vraća ga natrag u red i dobaci mi da on ne pravi nikakve razlike izmedju židovke i pravoslavne. Ali zakon pravi, ja mu odgovorim. A on meni uzvraća, "da je on ovdje najveći zakon".

"Čitavu noć nisam mogao usnuti, jer mi je pred očima neprestano lebdila ona užasna slika pritvorenika u baraci, koji su iste noći otpremljeni u logor".

Opaska autora: Debeli čovjek sa kožnatim kaputom i fesom na glavi, koji je izgledao kao mesar bio je Ivan Tolj, budući upravitelj redarstvene oblasti.

KO JE IVAN TOLJ?

"Prelazim sada na onog zagonetnog čovjeka, tog zapovjednika prvog većeg transporta muškaraca za Jasenovac. Odgonetali smo i prezime i ime i prošlost tog čovjeka sa kožnatim kaputom i crvenim fesom na glavi, pa smo iz toga mogli slobodno zaključiti, da će on po svome mesarskom izgledu biti pravi krivnik sarajevskih Jevreja. Doznali smo, da je Tolj Ivan po zahtjevu Gestapoa došao iz Bijeljine, gdje je kao kotarski predstojnik za kratko vrijeme očistio svoj teritorij od opasnih "Jevreja", dočim je njegov susjed i kolega u Brčkom Petar Martovna nepoćudne mu Jevreje i Srbe dao najprije ubiti i u Savu baciti.

Do nekoliko dana idući na redarstvo susretoh na obali "dalekovidog" političara dr. Savu Besarevića kako ide ispod ruke sa Ivanom Toljom, ovoga puta u šeširu. Zaustavih se, da se kod dr. Save raspitam, kada će Tolj otići. On me međjutim iznenadi viješću, da Tolj ostaje ovdje kao novi upravitelj župske redarstvene oblasti i za njega mi izjavi, da je veoma ispravan i energičan čovjek, koji će kod nas napraviti reda. Dr. Djiković mi takodjer potvrdi, da zasada odlazi na dopust u Zagreb i da će skoro dužnost predati Tolju, jer da se zamjerio Gestapou, što je bio previše "blag" prema Jevrejima i ostalim subverzivnim elementima. Kada sam kratko iza toga odlazio na redarstvo, da mi se nešto rješi, pred ulazom opazim službeni luksuzni redarstveni auto krcat raznim koferima. Šofer me upozori da dr. Djiković putuje poslije podne i da je jutros Tolj preuzeo dužnost upravitelja. Ipak nadjoh dr. Djikovića i prigodom oproštaja spomenuh mu, da bude na putu oprezan sa tim svojim mnogobrojnim koferima, jer ako ih budu otvarali "riznički" stražari, da će morati platiti mnogo carine. Nasmija se i nadoda, da ću ja kao "Oberrabiner" slabije proći kod

njegovog nasljednika, što sam mu i sa moje strane odobrio. Novi upravitelj Ivan Tolj kršni Hercegovac iz kotara Ljubuškoga, ovaj je kotar u ustaškom pokretu igrao naročito vidnu ulogu sasvim je udesio način življenja po uzoru svoga intimnog saradnika dr. Hajnriha. I on kao oženjen čovjek izabere sebi za družicu prekrasnu Raziju, koja mu često služi kao krunski svjedok kod preslušavanja na redarstvu i kod sudskih političkih procesa. Na večer se odmara u Barišićevom hotelu "Adriji" u novo osnovanom humanom društvu "Baza" gdje se uz pjevanje i pijuckanje sakupljaju dobrovoljni prilozi sa sarajevsku sirotinju. Članovi "Baze" su vrli "rodoljubi", naročito povjerenici jevrejskih radnja na čelu sa grlatim ustašom dr. Ambrozom Dražićem, koji je sa tim prijateljskim poznanstvom stekao brojnu klijentelu za intervencije na redarstvu. Kasnije mi je sam dr. Dražić pričao, da je Ivan Tolj kao policijski činovnik za vrijeme bivše Jugoslavije u Subotici strašno proganjao Hrvate i da boluje od progresivne paralize.

Prigodom naše prve službene posjete kod Tolja bilo nam je odmah jasno i očevidno njegovo demonsko raspoloženje prema Jevrejima, što je već ispoljio nedavno povodom gornjeg transporta. O tome smo smjesta upoznali naše saradnike i ostale opštinare, da će istom sada za njih nastupiti pravi progoni, te da prema tome čim prije napuste Sarajevo".

HAJKA NA JEVREJE PO ULICAMA. BLOKIRANJE
ULICA. PLAĆ ŽENA, ZAPOMAGANJE DJECE I JE-
CANJE STARACA

"Jedne nedelje i to 16. novembra 1941.g. nalazio sam se već u 8 sati u jutro u kancelariji Opštine te pregledavao i potpisivao poštu. Kratko iza toga nahrupi Tolj u kancelariju, izvadi revolver i kao ludak stane galamiti, da nitko iz sobe ne smije izići, jer da mu ja jamčim svojom glavom. Pred vratima postavi kao stražu ustaše. Prisutni ostadoše od ovakovog nastupa okamenjeni. Ne znam uopšte što se je dogodilo. Pojedinci pridolaze u Opštinu i javljaju, da udruženi uniformisani kulturbundovci, ustaše i redari, te agenti po ulicama hvataju Jevreje kao i po stanovima te ih odvođe u Aleksandrovu kasarnu. Pridolazi sve veći broj uplašениh osoba u Opštinu da nadje sigurno sklonište, ali ova straža ne pušta vani, tako da su sobe pune. Činovništvo je pravodobno pobjeglo i ja sa tim svijetom ostajem sam, te ga umirujem i tješim, da će moći kasnije ići svojim kućama. Zovem telefonom Tolja, Sokala, Radoša i ostale činovnike, ali mi "službujući" javlja da se svi oni nalaze na terenu. Zovem i činovnike u aškenaskoj opštini. Oni mi javljaju da kod njih Tolj nije dolazio, ali da je po gradu generalno kupljenje i da je jutros otputovao drug Milaković u Mostar u posjete svome bolesnom bratu dr. Ivici. Sam ne znam šta da činim i od muke mi je da svisnem, gledajući po sobama zaplakan i zastrašen svijet, koji od mene vapije pomoć. Izlazim vani na ulicu i u susjedstvu se navratim kod dr. Hajnriha, ali ga ne nadjoh, budući da je i on na terenu. Odlazim do redarstva i vidjam blokirane ulice te kako se drsko i grubo i bestijalno odvođe Jevreji. Medjutim, ni na redarstvu ne nalazim nikoga. Sve je zaokupljeno oko odvodjenja Jevreja i svi se natječu, ko će ih više dovesti, kao

da je vlastima raspisana posebna nagrada. Vraćam se u Opštinu i putem susretnem Sokala, koji mi obeća, da će svijet u Opštini biti pušten na slobodu. Dolazim raspoložen i javljam, da su mi na redarstvu izjavili, da će oni svi biti pušteni kući. Svijet se nekako primirio i čeka satima to puštanje. Odem ponovno dr. Hajnrihu i on mi odrješito izjavi, da svi Jevreji bez razlike moraju tokom današnjega dana biti transportovani u logor. Upitam ga, šta će biti sa opštinama i činovništvom. Odgovori mi da se to njega ništa ne tiče i da se u tome pravcu obratim ravnatelju Tolju. Sada mi je situacija bila prejasna. Kako su se u prostorijama Opštine nalazila sva lica bez ikakvih sredstava odnosno stvari potrebnih za transport, nastojao sam da pronađem ljude, koji će im donijeti te stvari, pošto sam neke već upozorio, da će možda biti odvedeni u logor. U očajnoj neizvjesnosti čekaju i gladni i žedni u Opštini, što će s njima biti. Odlazim ponovo u redarstvo i u 2 sata sastanem se sa Sokalom, koji mi sada otvoreno reče, da će se u Opštini sakupljene osobe, odvesti još večeras u logor. On će kasnije poslati 'izvidnike' da ih popišu, a da će Tolj doći u svoju kancelariju u 4 sata i da se s njime sporazumim koga će on pustiti, jer da on sam o tome ne može ništa odlučiti. Na povratku u Opštinu, izjavim da stvar s njima stoji slabo, jer da će po svoj prilici neki biti odvedeni u logor i da od svojih kuća donesu svoje stvari po nosačima koje sam našao. Uto mi dodje oko 3 sata u Opštinu i moja zabrinuta supruga kojoj rekoh, da na ručak ne mogu doći. Da nisam u stanju ništa jesti, a k tome da moram sada ići na redarstvo. Kako da uopšte budem raspoložen za kakvo jelo, kada oko sebe čujem i slušam samo plač i jecanje žena, zapomaganje djece i staraca, te padanje u nesvjest osoba, kojima pruža pomoć prisutni ljekar dr. Josef Salom. Na redarstvu nalazim dobro raspoloženog Tolja sigurno radi današnje obilne lovine Jevreja. Pregovaram, šta će biti sa osobama zatočenim,

pridošlim te dovedenim u opštinske prostorije? Svečano mi obeća da će biti pušteni na slobodu svi činovnici i svi oni koji su svojim radom sudjelovali u kuhinji i inače oko socijalne skrbi i da mu te osobe popišem. Spomenuh mu, da među ostalim osobama ima nekoliko bolesnih i djece, koja su došla nešto pitati u Opštini i po njegovom nalogu su ostala, a da ne znaju sada za svoje roditelje. Naročito mu naveдох da su skoro svi bez potrebnih stvari i da bi im trebalo omogućiti da te stvari donesu iz svojih kuća. Odgovori mi, da djecu pustim kući i uputim ih u kasarnu, u koliko su im roditelji odvedeni, a da ja odem sa onima koji stanuju blizu i da ih natrag dovedem sa stvarima u Opštinu. Uostalom, da su mnogi sa ulice odvedeni bez ikakvih stvari i što će im konačno te stvari i da mi se vrlo čudi, što toliku brigu vodim za te "mrcine". Držim da je to moja dužnost kao povjerenika, odvratim mu. Glede tih navodno bolesnih, da će on osobno odlučiti i doskora doći u Opštinu. Međutim on nije došao, nego su poslani agenti, koji su obavili popis i pratili transport. Ja sam s nekima nakon popisa otišao do njihovih kuća da uzmu ruksak i da se od svojih oproste po zadnji put. Konačno sam se sporazumio sa Sokalom, da svi oslobođeni prenoće u opštinskim prostorijama, da ne budu uhvaćeni putem odnosno kod svojih kuća. Ne treba naročito isticati, da su u popis opštinskih službenika i namještenika bile uvrštene mnoge osobe, koje nisu u Opštini obavljale nikakve službe i da je ipak nekima uspjelo iz Opštine pobjeći preko avlijske ograde. Kada sam na večer kasno stigao kući umoran i gladan nisam mogao za dugo usnuti, jer su mi se redali neprestano preživljeli bolni prizori onih nesretnika, koji su se toga dana zatekli u opštinskim prostorijama.

Spomenuo sam od mnogobrojnih Toljevih transporata i ovaj kao značajan, jer su kod kupljenja Jevreja po prvi puta sudjelovali uniformisani kulturbundovci uz svoje vjerne saveznike ustaše. Ovaj najbrojniji tran-

sport je prošao i najgore radi toga, što su sa ulica većina bez ičega bili odvedeni u kasarnu i iste noći, odnosno slijedećih dana otpremljeni u logor.

Jednog zimskog dana 1941. god. predvečer Nijemci su naredili da se pritvorenici iz kasarne odvedu. Ustaško-redarstvo se je obratilo povjerenicima Bujasu i Milakoviću za pomoć. "Te večeri pronašli smo za sve otjerane iz kasarne pritvorenike smrznute i tamne prostorije u zgradi "Benevolencije". Po nalogu Tolja redarstvo napuni kasnije ženskim pritvorenicama prostorije hrama u čaršiji i Mejtašu. Kada smo tražili od Tolja, da ove pritvorenike barem opskrbi hranom; bio je njegov kršćanski odgovor "neka svi crknu i krepaju". Župska redarstvena oblast nije dakle pokazala nimalo volje ni smisla za prehranu nekoliko hiljada ovih žena i djece, koje su strpane i stisnute u nezdravim i nezagrijanim prostorijama proboravili dulje vremena do odlaska u logor, nego je svu brigu oko prehrane prebacila na vjersku opštinu".

PRISUSTVOVANJE SAHRANI SMATRA SE KAO NEOVLAŠTENI
SAKUPLJANJE I OPASNO DOGOVARANJE JEVREJA

"Nastaje kratka stanka kod odvodjenja Jevreja. Kad sam za vrijeme tih mirnih dana jednom predveče došao službeno na redarstvo, opazio sam u dvorištu nekolicinu Jevreja i pitao ih, šta tu čekaju. Odgovoriše mi, da su poslije podne sudjelovali pogrebu gđe Hajon, penzionisanog sudskog činovnika. Na groblju su ih agenti zatekli bez žutih legitimacija i predveli ih na redarstvo. Oni da su iz provincije i stoga su držali da ne trebaju zatražiti žute legitimacije po sarajevskom redarstvu; budući da nisu pripadnici sarajevske Jevrejske opštine. Zauzeo sam se za njih, dakako bez uspjeha. Na redarstvu mi stadoše tumačiti, kako se Jevreji ne pridržavaju redarstvenih naredbi. Iste večeri ti jadnici, smatrajući se sigurnijim u Sarajevu budu otpremljeni u logor. U ostalom kasnije ne bi im pomogla ni ta žuta legitimacija, ali glavno je da je budno oko naših 'izvidnika' /agenta - op. autora/ brižljivo pratilo Jevreje na svakom njihovom koraku pa čak i kod pogreba. Povodom ovoga slučaja preporučili smo našim opštinarima, da u što manjem broju sudjeluju kod pogreba, koji su se obavljali iz kapele na groblju, pošto su naši vrijedni redarstvenici smatrali da je to neovlašteno sakupljanje i sumnjivo te opasno dogovaranje Jevreja".

SUDBINA SE NE MOŽE IZBJEĆI

"Sjećam se slučaja, kada sam prisustvovao u jeseni 1941.g. u kasarni prigodom popisa pritvorenih Jevreja, te prije njihovog transportovanja naišli smo na jednu nepoznatu skupinu. U razgovoru s njima doznali smo, da su prebjegli iz Zemuna i putem bili uhićeni, te upućeni za povratak u Zemun. Ta skupina Jevreja, u kojoj je bilo i beogradjana, zaklinjali su nas da preduzmemo sve, da se ne povrate, jer da ih na povratku čeka sigurna smrt i radi toga da se prebace sa drugim zatočenicima u Jasenovac. Mi smo doista i preko pratioca ovog transporta kao i prisutnih redarstvenih činovnika nastojali, da se ta skupina odvede sa ostalim u Jasenovac, ali kod toga nismo uspjeli, budući da je Gestapo bio već odredio potrebne sprovednike za tu skupinu do Zemuna.

Uostalom sigurno ova skupina ne bi bolje prošla ni u Jasenovcu, pošto se sudbini ne može izbjeći".

PRIMJERI ŽIVOTINJSKOG POSTUPANJA

Izvještaj Bujasa sadrži niz slučajeva zvjerskog i divljačkog postupka prema bespomoćnim Jevrejima. Mi navodimo samo neke.

"... Jedan transport žena sa djecom bio je upućen u Loborgrad i povraćen natrag u Sarajevo zbog pomanjkanja mjesta, tako da su sve zatočenice bile neprekidno na putu čitavih 8 dana, te iz vagona nisu mogle izlaziti. Po dolasku prebačene su u školske prostorije na Marijindvoru. Obilazeći odobrenjem vlasti sve ove zatočenice, ustanovio sam kod njih kao lajik razna oboljenja. Nekoliko puta odlazili smo u župsku redarstvenu oblast i dokazivali da se usljed nehigijenskog smještaja zatočenica može pojaviti koja zarazna bolest od koje bi mogli nastradati i ostali građani, budući da epidemija u svome širenju ne pravi ni rasne, ni vjerske, ni nacionalne razlike. Kada nismo tu naišli na razumjevanje ni kod Tolja, ni kod Radoša, pošli smo mi dvojica /drugi je bio sudija Milaković, povjerenik aškenaske opštine - opaska autora./ do velikog župana Ismetbega Gavran Kapetanovića, koji je odredio komisijski pregled nastanbe zatočenica po dvojici službenih ljekara.

Njihova službena ustanovljenja su bila upravo porazna i zaprepašćujuća. Taj njihov nalaz i mišljenje dostavljen je Ministarstvu unutarnjih djela - Odjelu za zdravstvo - ali je ostalo jedino kod zvaničnog ustanovljenja, da je neminovna opasnost širenja epidemije.

Povodom ovog nalaza i mišljenja, mi dvojica kao povjerenici uputili smo oštru pismenu predstavku navedenom Ministarstvu, kojom smo otvoreno žigosali nečovječni i zvjerski postupak ovdašnjih predstavnika Župske redarstvene oblasti.

Zatočenice su uza sve to još nekoliko dana osta-

le u Sarajevu do otvorenja drugog sabirnog logora, a pje-gavac se je već pojavio u Sarajevu, koji su one prenije-le u logor Staru Gradišku i Djakovo."

- "Akcija čišćenja Jevreja ne prestaje ni po ciči zimi. Na redu su ponovno i muškarci i žene s tom razlikom, da se sada smještavaju u bivšoj zgradi Benevolencije i Župske redarstvene oblasti, koje su bile bez svijetla i vode, pošto su vodovodne cijevi usljed smrznuća pukle. Često sam sa drugom Milakovićem obilazio ove zatočenike u tim zgradama i naišao medju njima dojenčad i sitnu djecu, starce i starice do 90 godina. Bilo je medju njima i teških bolesnika uzetih, sakatih, hromih, gluhonjemih, slije-pih te ludih osoba. Nije medjutim ostavljen nijedan sveš-tenik, ni grobar, ni nosač mrtvaca, te je lako predočiti, da se mrtvi pokapaju kao životinje."

- "Imao se obaviti pogreb gdje Kon, supruga umi-rovljenog višeg željezničkog činovnika. Njezine kćeri na-lazile su se pritvorene u zgradi Benevolencije. Molimo To-lja da ih pusti na majčin pogreb i mi dvojica jamčimo, da ćemo ih lično povratiti u zgradu, ali on to nemilosrdno odbija."

- "Dogodio se je ponovno krvavi slučaj, da je po-četkom maja 1942.g. izvršeno grabežno umorstvo nad mir-irnim članovima jevrejske obitelji Herzka, koja se je u ne-posrednoj blizini Sarajeva u selu Bare bavila poljopriv-rednim gospodarstvom i marvogojstvom, što je inače rijet-kost kod naših Jevreja. Po noći je zaklano pet članova o-ve obitelji i marva oteta. Podnosi se sudu prijava. Sud izlazi na lice mjesta. Silom i prijetnjom ometa se uredovanje suda od strane Francetića Jure i sudska se komisija vraća neobavljena posla, a protiv poznatom ubojici i raz-bojniku Ismetu Čoliću kao istaknutom ustaši istraga se o-bustavlja. Navedeno grabežno umorstvo toliko je oduševilo Francetića, da je sudskoj komisiji zaprijetio pucanjem iz

revolvera, ako izađe na lice mjesta."

- "Privremeno smo u prvo vrijeme zaposlili Hajima Romana radi ispostavljanja traženih matičnih isprava. Međutim i on je ubrzo odmaglio, kada su mu odveli u logor šlagiranu suprugu, koja je na krevetu nepomično ležala 15 godina. Taj njegov stan trebao je jednom rodoljubu ustaši i na samrti bolesna žena morala^u je biti iz kuće izbačena i u logor otpremljena."

NAJVIŠI USTAŠKO-POLICIJSKI FUNKCIONERI
- NAJVEĆI PLJAČKAŠI

U odjeljku u kome Bujas opširno izvještava o vršljanju sa jevrejskim radnjama i podjeli dobara iz jevrejskih stanova, navodi se između ostalog i slijedeće:

"... Ne bi bila pravedna raspodjela ovih jevrejskih radnja, da nisu posebno nagrađeni oni, koji su Jevreje najviše progonili. U prvom redu spada Josip Zubić, gradj. poduzetnik, naš prvi upravitelj redarstva, zatim ravnatelj povjereništva za radnje i trgovine, koji postaje vlasnikom najveće gvoždarske radnje Avrama Majera Altarac zajedno sa kućom. Nagradjen je za svoju "naklonost" naprama Jevrejima i Drago Jilek, bivši zamjenik ustaškog povjereništva za B. i H. u zajednici sa Josipom Pervanom dobiva bogatu trikotažu Benciona B. Gaona. Kod nas se priča, da su i Drago Gregorić bivši upravitelj ustaškog redarstva, kao i Franjo Radoš bivši policijski činovnik za "naročite zasluge" učinjene sarajevskim Jevrejima dobili u zajednici neku jevrejsku tvornicu u Zagrebu."

"Od ovog pokretnog jevrejskog imetka najvećim dijelom razgrabljeno je od strane ustaško-gestapovskih pripadnika, a nešto je prodavano putem raznih državnih, odnosno saupravnih ustanova tada poslušnim osobama."

"Petar Petković, kao izaslanik Hrvatske državne vlade u Zagrebu bio je među prvima, koji je naredjivao da mu se iz jevrejskih stanova donesu ćilimi, dukati, uk-rasi i nakiti, a iz njihovih radnji pravi engleski štofovi i najfinije rublje. I ovaj najviši predstavnik Hrvatske državne vlade u Sarajevu za vrijeme svoga kratkog boravka u vršenju svoje visoke funkcije, pokazao se kao obični lopov, pljačkaš i korupcionaš. Kao bivši žandarski narednik ipak je bio toliko neoprezan, što je na svoje i-

me u Zagreb prije svoga polaska izvršio doznaku putem ovdašnje Gradske štedionice na milijunski iznos, kako je to meni pričao jednom zgodom, sam glavni ravnatelj dr. Mijo Andrić.

Sa pronađenom opštinskom gotovinom kod Gradske štedionice nisam smio raspolagati bez naročite pismene dozvole Petra Petkovića kao izaslanika Hrvatske državne vlade u Zagrebu. Sa pismenim podneskom u rukama morao sam mu napraviti posjetu, koju mi je zakazao u 5,15 sati po podne. U tu svrhu obukao sam čak i crno odijelo i kad sam bio njemu predveden, ostao sam preneražen, jer sam u tome moćnom izaslaniku prepoznao bivšeg c.k. žandarmerijskog narednika iz Šibenika, mogjeg rodnog mjesta. Parafirao je molbu i ja sam ostao s njime u kratkom razgovoru. Upozorio me, da ga ha mogu u svako doba posjetiti i iznijeti mu, ako bi kojem Jevreju bila kakova protuzakonitost nanešena i izvršena. Ta "časna djela" bila su dobro poznata izaslaniku odnosno upravitelju redarstva. I onda je pojmljivo, da se je Petković otimao i rukama i nogama, da zadrži tu unosnu upraviteljsku stolicu u Sarajevu i kako je htio iskoristiti svoje prijateljske veze sa njemačkim generalitetom i intimne odnose sa bogatim čaršijskim trgovcima i raznim liferantima, jer mu se nikako nije dalo otići u bijeli Zagreb, pošto mu je navodno škodila promjena zraka.

Pljačkaški primjer Petkovića savjesno su slijedili i ostali bez razlike čina i položaja ustaše, što se je svakako mogao osvjedočiti, kada su sa punim koferima i u vagonskim pošiljkama odnosili jevrejsku imovinu iz Sarajeva. Kod toga treba napose spomenuti imena dr. Djihovića i njegovog zamjenika dr. Šojića, koji je kao naročito muzikalan čovjek sobom poneo dva klavira, kao i sve ostale napred spomenute ustaške "dužnostnike", koji su za vrijeme svoga boravka u Sarajevu izabrali sebi najljepše namještene jevrejske stanove. U koliko ostaju u vlastitim

kompletiraju ih ćilimima, servisima i ostalim dragocjenim predmetima iz jevrejskih stanova.

Navešću samo primjer satnika Jure Francetića, koji zaprema najluksuzniju vilu Avrama D. Saloma, zvanog Princa u Šahinagića ulici. Za njega se čak pričalo da ima više stanova u Sarajevu. Kada je Stjepan Maričić vlasnik parfimerijske radnje u Sarajevu, u nekom društvu to dobro namjerno primjetio, po Francetićevom nalogu bio je poslan u Jasenovac, da tu u logoru nekoliko mjeseci razmišlja, kako se jednom ustaškom povjereniku za B.i H. ne smije ništa prigovoriti.

Naši nadobudni omladinci zaposješe najodgovornija mjesta u upravi, te se u svojim uredima zavališe u duboke jevrejske fotelje. Prema njihovom položaju trebalo im je svakako dodijeliti i odgovarajući jevrejski luksuzni stan."

KO SU BILI POVJERENICI U
JEVREJSKIM RADNJAMA?

Bujas između ostalog o povjerenicima navodi:

"... I to kakovi povjerenici! Osobe većinom bez ikakve stručne spreme, bez moralnih kvalifikacija, čak poznati kriminalni tipovi, sudski kažnjavani zbog djela iz koristoljublja i takvim osobama povjerilo se čuvanje "narodne imovine".

"Pobrinuo sam se, da uglavnom saznam imena ovih "pronevjerenika" bez razlike spola. Dobar dio njih od zla oca i gore matere."

"Na žalost ovih povjerenika tražila je to mjesto isključivo u svrhu što bolje pljačke i njihovom zaslugom vlasnici pojedinih radnji bili su odvedeni u logor, da bi kao povjerenici bili slobodniji u svom "mednom" poslovanju. Sjećam se slučajeva, da su pojedini povjerenici iz jevrejskih radnja naprosto najurili vlasnike i sa dotičnom radnjom posvema zagospodarili i to naročito kod manjih obrtničkih radnja. Dapače je bilo slučajeva da su pojedini povjerenici iz privatnih jevrejskih stanova odnosili razne dragocjenosti, dukate, ukrase i nakite, jer su u svojoj prevelikoj "revnosti" smatrali, da su postavljeni kao povjerenici i u jevrejskim stanovima."

KO TE TUŽI - USTAŠA, KO TI SUDI - USTAŠA

"Sva važnija upravna mjesta zauzeše kod nas vatretni ustaški omladinci, kojima je u praksi bilo povjerenno provadjanje protujevrejskih zakona. Osobama bez ikakve stručne spreme, bez ikakve sudske odnosno upravne vježbe, kojima je glavni cilj bio, da se čim prije obogate, ne birajući kod toga ni načina, ni sredstava. Ti omladinci naime doslovno shvatiše, da su Jevreji proglašenjem protujevrejskih zakona, stavljeni opšte izvan zakona, kako u pogledu njihove osobne slobode i života, tako obzirom na njihovu pokretnu i nepokretnu imovinu. To neispravno mišljenje ustaških upravnika prihvatiše odmah i pojedinci, koji započеше najprije sa raznim ucjenama. Navešću samo tri značajna slučaja.

Pojedinci osudjeni pravomoćno po sudu na platež izvjesne svote novca Jevreju, kojemu je uspjelo do naplate doći ovršnim putem, traže povratak već davno plaćene svote, jer da je sudska osuda nepravedna. Advokati dr. Robert First i dr. Izrael Baruh i Isak Salom, vraćaju taj novac pojedincima, jer se boje većeg zla, pošto im se prijete prijavom redarstvu i logorom. Vlasnik autogaraže Saračević tuži Jevreja Hermana Cajhnera radi plateža svote od 50.000 dinara i na sudu u svim instancijama izgubi pravomoćno parnicu. U aprilu 1941.g. traži naplatu utuženog iznosa, jer da je krivo sudjeno. Stari Cajhner pita za savjet, te mu se preporučuje, da se sa Saračevićem naravna. Prav i zdrav isplaćuje Saračeviću 50.000 dinara, kako se to može ustanoviti iz spisa advokata Ante Jurjevića.

Civilni geometar Alfred Koš skupa sa advokatom dr. M. Jarhijem zatvara se radi toga, što je stranka izgubila parnicu zbog njegovog vještačkog mišljenja i to na prijavu dotične stranke.

Gestapo ide i dalje. Na sudu je vodjen spor između bivše jevrejske tvrtke Tiller d.d. u Beču, koja je kasnije nacionalizirana i njenog ovdašnjeg reprezentanta Samuela Kapa. Zatvara se i Kap i njegov advokat dr. Izrael Baruh zbog navodnog duga firmi. Prisiljava se advokat da nagovori svoga klijenta Kapa, da prizna taj dug i prenese u vlasništvo Tiller svoju vlastitu kuću. Kada je on to odbio, svjestan da nije dužan, Kap se odvodi u logor, iz kojega se ni do danas nije povratio. Za taj dug je naknadno tužen i postavljen mu je skrbnik, koji taj dug priznaje i firma Tiller na dražbi dobiva Kapovu kuću."

PRVI TRANSPORTI U KRUŠČICU. PAKETE SA ŽI-
VOTNIM NAMIRNICAMA USTAŠE JAVNO PRODAJU,
A ZATOČENICI GLADUJU

"Nakon odlaska ministra Artukovića po gradu se je šaputalo, da će uslijediti kupljenje i transportovanje Jevreja. Iz prvašnjih pojedinačnih odvođenja poznato je, da se je to vršilo na brzu ruku. Stoga smo mi dvojica svima preporučili, da budu u svako doba pripravnici, u koliko ostanu u Sarajevu, da svaki po mogućnosti nabavi ruksak i u njemu najpotrebnije spremi, budući da su agenti kod kupljenja nemilosrdni i ne žele da gube svoje "dragocjeno vrijeme". Do kupljenja i odvođenja Jevreja je i-pak došlo. Prelazim na transporte. O svakom se pojedinom može napisati posebno poglavlje. Ograničiti ću se samo na pojedine, pošto je sistem i postupak kod odvođenja bio uvijek skoro isti.

Početkom septembra 1941.g. najprije odlaze dva transporta Jevreja iz centra grada u Krušćicu kod Travnika, koje na putu prate ustaše. Po noći se odvođe iz stanova svi bez iznimke članovi obitelji. Ne vrši se popis stvari. Sutra po danu ustaše iz njihovih stanova kamionima nose stvari u svoju kasarnu. Kod toga im pomažu agenti i redari. Mi dvojica odlazimo na redarstvo i dr. Djihović nam tumači, kako je nalog za ovo odvođenje stigao neočekivano iz Zagreba. U to smo vjerovali, ali nismo mogli vjerovati, da je nalog tako glasio, da vrednije stvari iz ovih stanova razgrabe redarstveni činovnici i svi mogući redarstveni namještenici kao i ustaše sa svojim "dužnostnicima".

"Osoblje u Opštini ima pune ruke posla, jer je na dnevnom redu briga za opskrbu ovih zatočenika, kojima se kamionima šalje obilna svakovrsna hrana, odjeća i pokrivači. Temeljem njihovog otvorenog naloga od 15. septem-

bra 1941.g. br. 1924. odlazim sa drugom Milakovićem u Krušćicu zajedno sa opštinskim saradnicima, da pregledam stambene prostorije i na licu mjesta da se obavjestimo o najprečim životnim i zdravstvenim potrebama interniraca, kako bi mogli u saradnji sa zapovjedništvom logora poduzeti potrebne mjere za osiguranje njihove prehrane i zdravlja. Dolazimo u Krušćicu sa takovim pismenim nalogom i zapovjednik logora Mate Mandušić, tadanji ustaški zastavnik, rodom iz okolice Stradina kraj Šibenika, zabranjuje nam ulazak u sam logor. Uzaludne su bile naše molbe, jer isti nije htio postupiti na temelju pismenog otvorenog naloga potpisanog po dr. Djikoviću i Francetiću, izjavivši da će nam pristup i razgovor sa zatočenicima dozvoliti jedino na osnovi pismene dozvole od strane satnika Luburića iz Zagreba. Molimo za dozvolu tada slučajno prisutnog travničkog velikog župana dr. Nikole Tusuma, koji je bio na proputovanju iz Zagreba, ali nam on odgovara, da on zato nije nadležan. Za razlog zabrane nije bio po srijedi sukob nadležnosti, nego da se na licu mjesta sazna pravo stanje stvari. Medjutim smo pouzdano provjerili putem žandara u Hankompaniji kod Viteza, da niti jedan jedini paket sa hranom, odjećom i obućom poslan kamionima iz Sarajeva nije izručen zatočenicima, budući da su prodavani po Travniku i okolici, a postignutim utrškom ustaše su po noći bančili, dok su internirci kojima su paketi bili namijenjeni gladovali. To su uostalom potvrdili i sami internirci, kad su pojedinci izgovorili jednu jedinu riječ "Jom Kipur". Post i to strogi post bila je njihova hrana. Mato Mandušić sa svojim ustašama pokazao je i dokazao, kako se treba brinuti za zdravlje zatočenika Jevreja, da im ne naškodi preobilno uživanje hrane".

"U Opštini je odlučeno, da se više ne šalju paketi sa hranom kamionima obzirom na njihovu nesigurnu sudbinu, nego da se u Sarajevu peče kruh i kuha hrana i tako zgotovljena dostavlja zatočenicima u Krušćicu. Ova-

kav način prehrane uspio je, jer su zatočenci dobivali kako kruh tako i hranu, koja se u logoru samo podgrijava. Do nekoliko dana opet smo posjetili Krušćicu sa gotovom hranom i pečenim hljebom za zatočnike. Mandušić je i nadalje ostao tvrdokoran i neumoljiv, da nam bez pismenog naloga njegovog zapovjednika "nezaboravnog" Maksa Luburića ne smije dozvoliti ulazak u logor. Radi isposlovanja tog naloga putuje odmah u Zagreb drug Milaković do Luburića s kojim se sastajao 3 puta, ali i opet bez uspjeha. Slušao je jedino, kako se do nebesa usvisuje disciplina i u zvijezde kuje posluh Mandušića, koga treba zato posebno nagraditi i unaprijediti. Vjerujem da je kasnije Mandušić zbog svog "ispravnog" postupka prema Jevrejima u Krušćici u slijepom izvršavanju naloga svog zapovjednika Luburića bio izvanredno unaprijedjen. Logor u Krušćici bio je doskora raspušten time, da su muškarci bili prebaćeni u logor Jasenovac, a žene sa sitnom djecom u Loborgrad kod Zlatara."

POSLJEDNJI TRANSPORTI

"Po gradu se je sredinom augusta 1942.g. počelo zuckati, da će biti ponovno kupljenje Jevreja. U gradu se nalazi "pobjedonosni oslobodioc Istočne Bosne" Jure Francetić sa svojim stožerom i ustašama "Crncima". To je siguran alarm, da se sprema loše Jevrejima. Provjeravamo sve te zloglasne glasine i na redarstvu pouzdano doznajemo, da će 20. augusta po podne biti kupljenje Jevreja. O tome izvješćujem naše saradnike da na to upozore i druge opštinare. Na večer nas pod sigurno na redarstvu uvjeravaju, da će ovoga puta biti pošteđeni opštinski činovnici i ostali namještenici, kao i oni zaposleni u kuhinji, koji mogu slobodno prenoćiti u opštinskoj zgradi, u kojoj su i dosada spavali. Javljeno je to njima sa napomenom da ipak budu oprezni. Toliko je bila iskrena i istinita ta Sokalova izjava, da su najprije "pod sigurno" pokupili sve one, koji su se te noći zatekli na spavanju u opštinskoj zgradi Dobrovoljačka ulica br.12. Sutradan, u jutro idemo do Joze Lereca, gdje su u dvorištu redarstvenog skladišta bili sakupljeni svi pritvorenici. Nastojimo pomoću njega da nekoga oslobodimo, ali ništa ne pomaže, čak ni uvjerenja potpisana od Francetića, Gregorića i Tolja, te razne liječničke svjedodžbe. Molimo Loreca, da se pritvorenicima skuha ručak u kuhinji, ali on i to odbija, jer da to na svoju ruku ne može dozvoliti. Odlazimo do Gregorića, ali nas on upućuje na Markovića kao nadležnog. Nakon dugih molbi ipak pristaje da se u kuhinji skuha nešto tople hrane za pritvorenike, koji istom na večer putuju. Molimo ga, da nam bar pusti činovnike i osoblje za rad u kuhinji, te mu pokazujemo originalni dopis Židovskog ravnateljstva ustaškog redarstva u Zagrebu od 5.XII 1941.g. br. 7850, kojim se određuje zaštita opštinskih službenika. Na sve naše molbe on se samo

posprdno smije i izjavi nam, čemu nam kuhinja kada više Židova u Sarajevu nema. Jedva smo ga uspjeli nagovoriti, da nam ostavi profesora Jakoba Maestra sa članovima njegove obitelji, koji se je nakon raspuštanja logora u Džakovu bio povratio u Sarajevo, kao jedinog činovnika i upućenog u matice, jer su "Saveznički konzulati" tražili od Opštine razne isprave iz matica, koje su prijevodjene na hebrejskom jeziku. Glede nekih osoba, za koje smo ga molili i za koje su i drugi posredovali kazao nam je, da mu dodjemo u 4 sata po podne, jer da sada mora važnim poslom ići na župu. Povratimo se pritvorenicima i pobrine-mo se za posljednji ručak u kuhinji. Pritvorenici nam se žalje, kako im je Lerec oduzeo sav novac, medju kojim je bilo i opštinskog, pošto su neki namještenici dobivali predujmove za kupnju namirnica za potrebe kuhinje, koji bi kasnije pravdali. Lerec nam je obećao taj novac povratiti, ali uza sva naša nastojanja, ostalo je kod samoga njegovog obećanja. Zadržajemo se još neko vrijeme u razgovoru sa pritvorenicima, ali nam Lerec i to zabrani i naredi da odemo. Sigurno zato, da bude slobodniji u svojoj akciji čišćenja. Javljam pritvorenicima, da ćemo ih posjetiti poslije podne skupa sa ravnateljem Markovićem i da ćemo svakako nastojati, da još nekoga osim Maestra spasimo. Na redarstvu smo bili prije 3 sata, te nam podvornik izjavi, da je Marković već otišao do Lereca radi transporta. Kada smo tamo došli, transport je već bio krenuo. Doživjeli smo dosad nekoliko puta slična obećanja, pa nas ni ovo sada nije iznenadilo. Nismo mogli doznati od redarstva ni pravog dana, ni tačnog sata odlaska pojedinog transporta. Ne znamo što im je smetalo naše prisustvo prigodom odlaska tih transporta, jer sigurno nama se ne može upisati u grijeh ako je pojedini iz transporta umakao. I kod ovoga transporta sretno je umakla naša junačka saradnica Lea Abinun, referentica za potpore.

Ovo je bio jedini transport sa Jevrejima, da su po danu vagoni došli na sabiralište, u ovom slučaju do Gradske vijećnice, u koje su bili ukrncani i nastavili put prema Brodu. Inače su Jevreje kupili po noći i odmah ih dalje transportovali, u koliko ih nisu povremeno smještali u kasarne, temple i zgrade Benevolencije, te stare policije na obali, gdje bi po noći vagoni po njih došli na odredište i tada bi nastavili put.

Naš dragi Maestro bio je na slobodi samo 3 dana i Marković je naredio da bude ponovno pritvoren sa suprugom i djecom. Naše intervencije nisu uspjele i on je kao poznata "ptica iz Djakova i Osijeka" sa zadnjić većim transportom upućen u njemački logor, pošto su ova dva zadnja transporta otišla sa zatočenicima u Njemačku.

Spomenuli smo ovaj od posljednjih transporta najviše radi toga jer smo na svoje oči gledali kako su redarstveni organi kao grabežljivi vukovi navalili na plijen, kad su 24. avgusta 1942.g. prije podne sa kamionima posvema ispraznili kuhinjske prostorije sa živežnim namirnicama i inventarom u Jeftanovića ulici br.7 te do nekoliko dana odvukli namještaj sa posteljinom i rubljem te odijelima činovnika aškenaske opštine kao i naših saradnika, te veći dio kancelarijskog opštinskog namještaja."

USTAŠE - NAROČITO GRABEŽLJIVI NA ZLATO

"Navesti mi je, da je iz Sarajeva u razne logore otpremljeno u 28 što većih što manjih transporta preko 8000 Jevreja. Kroz Sarajevo su nadalje prošla i dva iz Splita i to jedan koncem oktobra 1943.g. a drugi 13. marta 1944.g. i to većinom Sarajlija. Naročito je ovaj posljednji značajan jer je u posjed redarstva došlo dosta raznovrsne zlatne imovine iz ovoga transporta.

Uzaludne su bile bezbrojne naše napomene i upute, da sa sobom internirci u logor ne nose ništa od zlatnih predmeta i što manje gotovine, pošto su ustaše na to bili naročito grabežljivi, te su im konačno sve to opljačkali. Dapače su se u Jasenovcu ustaše poslužili i varkom, da će naime dotične Jevreje pustiti na slobodu, ako prokažu one, kod kojih su ostavili u pohrani zlatne predmete i ostale dragocjenosti. Ta im je varka kod pojedinih malodušnih i lakovjernih Jevreja i uspjela."

POSILIJE OBAVLJENOG PLJAČKAŠKOG POSLA,
USTAŠKA ELITA NAPUŠTA SARAJEVO

"Sarajevo je sada posvema očišćeno od Jevreja i kao takovo prestalo je više biti interesantno za ustaške funkcionere. Nema više skupocjene jevrejske imovine i stoga se ovdje ne da živjeti. Razumljivo je dakle, što sva ustaška elita navedena u uvodu ovog moga izvještaja napušta Sarajevo i seli se u bijeli Zagreb, gdje se može nastaviti sa izvježbanom akcijom odvođenja Jevreja i otimanja njihovog imetka."

"Isto tako bogato snabdjeven sa jevrejskim pokretinama odlazi i ustaški vjerni saradnik i njihov glavni zapovjednik dr. Hajnrih, koji je potpuno izvršio svoju misiju na opšte zadovoljstvo svojih ljudi u pogledu Jevreja i jugoslavenskih buntovnika."

RASUDJIVANJA POVJERENIKA BUJASA

U završnim stranicama svoga izvještaja, Bujas remizira lična iskustva i jezive događaje s kojima je bio suočen kao povjerenik Jevrejske opštine kroz čitavo vrijeme ustaške tiranije. Ovaj istinski humanista po uvjerenju i pravnik sudija po struci ovako rezonuje:

"Sve u svemu sarajevskih Jevreja stradalo je i platilo glavom 90%. Nameće se samo po sebi pitanje, zar su doista trebale toliko brojne žrtve od strane naših Jevreja? Čovjek može razumjeti pljačkanje svakovrsne imovine, pravnik može shvatiti u izvanrednim prilikama i sudjenje po specijalnim sudovima, ali meni kao sudiji ne ide u glavu, da se nekome može oduzeti život i bez ikakvog sudjenja i bez ikojeg postupka, te da izvršilac zločina ostaje nekažnjen, kao što se to u Sarajevu dešavalo na štetu Jevreja.

Odgovor je na to prost i jednostavan. Kulturnom Evropom zavladao je novi duh i uspostavljen novi poredak po novom bogu - Hitleru. Mjesto ljubavi medju ljudima i narodima propagirana je mržnja, mjesto istine naučavana je laž, a mjesto pravde proglašena je sila kao forma vladavine.

Moralni i etički principi, napisani prstom božjim na dvjema kamenim pločama, predatim Mojsiji na gori Sinaju, su danas bezvrijedni. Stari zavjet kao jevrejski nije na snazi. Stoga je slobodno velikom Hitleru da je mogao svojom rukom poubijati iz revolvera svoje političke protivnike. Po njegovom uzoru našim Luburićima, Sudarima, Bobanima, Francetićima, Toljima te ostaloj družini dopušteno je također nekažnjivo ubijati sve one u logorima bilo revolverima, strojnicama ili čekićima, bilo gladju ili klanjem, bilo spaljivanjem ili davljenjem u vodi. Za ta sva

zvjerstva i zlodjela izvršena i izvan logora oni nikome ne odgovaraju. Kod naših ustaša postojalo je kao sveto pravilo, što više opljačkaš od Jevreja, što ih više pošalješ u logor i pobiješ, time ćeš prije biti promaknut, tim ćeš postati slavniji i ugledniji. Sva njihova politička akcija utemeljena je na pljački, suzama, patnjama, mučenjima, paljevinama, jamama, klanju i ubijanju."

o

o o

Izvještaj nosi vlastoručni potpis: "Srećko Bujas, sudija u penziji".

Svi gore navedeni podaci su službeno potvrđeni, pošto ih je "Srećko Bujas, sin Roka, rodom iz Šibenika, star 56 godina, po zanimanju sudija u penziji, propisno opomenut na kazivanje istine dao u zapisnik". Ovaj je sastavljen dne 31.XI 1945.g. pred Gradskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Sarajevu. /Broj U.g.16/1945/.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text in the middle of the page.

Third block of faint, illegible text at the bottom of the page, including a small vertical mark near the center.